

Ivo Možný: Tři opravdu malé poznámky k Muchově stati o systémových teoriích a modernizaci¹

Muchova stať přináší významný podnět pro českou sociologii a současně i dobrou informaci o vlivném proudu v soudobém sociologickém myšlení. Činí tak s podstatnými referencemi k sociální realitě, která nás obklopuje, neomezila se na esoterické problémy sociální teorie. S potěšením jsem si ji přečetl, a mám-li k ní dvě či tři malé poznámky, je to proto, že bych chtěl poukázat na některá místa jeho výkladu, kde, zdá se mi, nebyl svým východiskům dosti věren.

Systémová teorie a teorie modernizace, jak nám je Mucha představuje, aspirují na interpretační optiku a) holistickou, takovou, která pozoruje společnost s jistým odstupem a jako celek; b) pragmatickou a antiideologickou; c) diferencující a diferencovanou, distancující se od "totalistického pojetí systému", které upřednostňuje celek proti jedinci a vyšší úroveň proti nižší; d) v principu nehodnotící. Se všemi těmito principy je možno souhlasit, i když při jejich aplikaci občas shledáme, jak je obtížné je smířit. Zdá se mi, že by stálo za úvahu:

1. v zájmu pragmatických zřetelů k interpretativní síle sociologické analýzy vzdát se univerzálního označení naší společnosti v uplynulých čtyřiceti letech termínem "totalita" či "totalitární společnost". Nechme to novinářům, kteří potřebují něco úderného. Sociologický pohled je schopen stalinistickou periodu, která vsutku aspirovala na "totální" zvládnutí společnosti, rozlišit od - v naší historii - stejně dlouhé periody poststalinistické. Po Stalinově smrti už systém plynule, zvolna a kradí rezignoval na totální zvládnutí celého sociálního univerza. Omezil se na přísnou ideologickou i mocenskou kontrolu *veřejného* života, ponechávaje soukromou sféru spontánnímu adaptivnímu chování. Výrazy jako "socialistická rodina", "socialistický způsob trávení volného času" ba i klíčový výraz "socialistický způsob života" se staly pouhou součástí sociální rétoriky, za nimiž konkrétní obsah nepředpokládali (a ve svém soukromém konání nesledovali) ani ti, kdož z profese tuto rétoriku artikulovali a šířili. Po společenském šoku sovětské invaze se pak stala rezignace na totální kontrolu a nabídka nerušeného života v soukromí, jež bude ponecháno těm, kdož se zařadí, přímo součástí politické strategie nového establishmentu. Byla to strategie, jak všichni víme, na řadu let úspěšná. Zřetel k jemnějšímu pochopení toho, co se tu skutečně dalo (a děje), mně tedy vede k úvaze, zda by nebylo praktičtější chápat jako společnost posttotalitní spíše společnost sedmdesátých a osmdesátých let. Anebo se výrazu totalita raději úplně vyhnout - i když ho zavedly takové autority, jako je Arendtová; jenže ty neměly naši zkušenost. Dnes je to výraz po výtce ideologický.

¹) Ivan Mucha, Systémové teorie a modernizace společenského života. *Sociologický časopis* 27 (1991), č. 6, s. 715-725.

2. Systémová teorie modernizace, jak ji předkládá Mucha, se distancuje od "pokrokařských" teorií. Autor se hlásí k sociologům, kteří *'evoluci společnosti' chápou nehodnotícím způsobem*. Není-li ale dost opatrný na výroky jako: *Základní typ moderní společnosti je pouze jeden. Ne proto, že by ho někdo vymyslel, ale že je výsledkem evolučního vývoje, který směřuje k světové společnosti a vynucuje si diferencované změny*, těžko se ubráníme dojmu, že autor nejenže ví, kam evoluční vývoj směřuje, ale i co je lepší. Mohu s ním i souhlasit, ale vidím, že pak je zbytečné vyhýbat se termínu pokrok a naznačovat nehodnotící pohled. Mohu přijmout předpoklad evoluce od segmentárního principu diferenciaci k diferenciaci stratifikační a potom funkční jako dějinný princip a snad i jako vývoj od horšího k lepšímu, ale nemohu přijmout tezi, že je to vývoj fatální a jednosměrný. Což, ať si ji autor přečte dnes a s jistým odstupem, jeho stať - asi nechtě - přece je implikuje. Zdá se mi ale, že i pro popis toho, co se kolem nás děje, z obecně sociologického hlediska je podstatné, že u nás Rudá armáda přinesla (dvakrát) prvky tradiční společnosti do společnosti s poměrně rozvinutými moderními institucemi a že to, co se zde jen zdánlivě lehce prosadilo, byl zvláštní amalgám moderního a tradičního. Společnost se vyvíjela vzad. Evoluce po involuci však nese v sobě jak stopy už jednou dosažené úrovně, tak vleče s sebou i konsekvence procesu svého boje s involucí. Nepomineme-li možnost interpretace našich aspirací na vstup do Evropy také jako aspirace na re-modernizaci, budeme lépe rozumět systémovému rozdílu mezi státy východní střední Evropy (my, Maďarsko, Polsko) a zbytkem východního bloku.
3. Všechny teoretické proudy mají tendenci k myšlenkovému imperialismu. Holismus systémové teorie - a to je také na statí vidno - chce někdy nejen vysvětlit celek, ale i vše. A nejlíp, ne-li sám. Muchova polemika s postmodernismem u nás má mnoho do sebe, ale jistý zřetel k tomu, že tytéž věci je možno vidět různě (včetně "sociální evoluce"), pořád stojí za úvahu.
- Obávám se, že mé poznámky k sympatické Muchově statí se týkají i jiných autorů (a více), ale právě proto užívám možnosti této formy odborné komunikace.

Bedřich Loewenstein: Nacionalismus, demokratizace, manýrismus²

Jako mezioborově pracující historik a autor několika studií o fenoménech nacionalismu (uvádím přes deset let na Svobodné univerzitě v pravidelných seminářích do problematiky národních hnutí) jsem zvědavě sáhl po Sociologickém časopise číslo 1 letošního roku, slibujícím diskusi o nacionalismu. Přiznávám, že jsem trochu zklamán poněkud hubenou empirickou a literární základnou

²) Jan Keller, Nacionalismus jako nezamýšlený důsledek demokratizace společnosti. *Sociologický časopis* 28 (1992), č. 1, s. 38-48.

Lubomír Brokl, Nacionalismus jako nezamýšlený důsledek demokratizace společnosti? *Sociologický časopis* 28 (1992), č. 1, s. 49-57.

Dovětek redakce. *Sociologický časopis* 28 (1992), č. 1, s. 58-59.